

Dogru bilgi dogru kaynaktan alınır...

ÇAMLICA BASIM YAYIN / 168

Doğu Avrupa
Türk Mirasının Son Kalesi

KIRIM

Editör
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK

Genel Yayın Yönetmeni
Ömer Faruk YILMAZ

Yayın Koordinatörü
Osman DOĞAN

Tashih
Selman SOYDEMİR
Soner DEMİRSOY

Sanat Yönetmeni
Sedat YAZILITAŞ

Grafik Tasarım
Seyit BOR

Kapak Tasarım
Sedat YAZILITAŞ

1. Baskı: İstanbul 2015 (3 bin adet)

Baskı ve Cilt
Fazilet Neşriyat ve Tic. A.Ş.
Bağlar Mah. Mimar Sinan Cad.
No: 54 Güneşli - Bağcılar / İstanbul
Tel: 0212 657 88 00 (pbx)
Matbaa Sertifika No: 16384

ISBN: 978-605-9964-38-8

ÇAMLICA

İnciliçavuş Sok. No: 27/1 Sultanahmet - İSTANBUL
Tel-Faks: 0212 512 41 01
www.camlicabasim.com / bilgi@camlicabasim.com

T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 15732

© Bu eserin bütün yayın hakları
Çamlıca Basım Yayın ve Ticaret Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	5
Önsöz	7
Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi: Kırım Hanlığı <i>Yücel Öztürk</i>	13
Bozkırdaki Bir Kabilenin Kökeni ve Yükselişi: Şirinler <i>Maria İvanics</i> Çev.: <i>Mustafa Işık</i>	53
Kırım Hanlığı Tarihinde Mangıt Kabilesi <i>Alper Başer</i>	75
Kırım Hanı Mehmed Giray'ın Sebeb-i Mevti <i>Serkan Acar</i>	103
Kırım Hanlığı'nda İslamiyet <i>Ahmet Türk</i>	123
Kırım Tatarları'nda Gündelik Hayat (XVII.-XVIII. Asır) <i>Nuri Kavak</i>	155
XVIII. Asırda Hanlık Başkenti Bahçesaray <i>Fehmi Yılmaz</i>	179

Kırım'daki Türk-İslam Mimari Mirasına Kısa Bir Bakış <i>Nicole N. Kançal-Ferrari</i>	217
Yazılı ve Arkeolojik Kaynaklar Işığında Doğu Kırım'da Osmanlı Devri <i>Anastasiya Baukova</i>	239
Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Kırım <i>Osman Doğan</i>	261
XX. Asırda Kırım Türklerinin Dramı <i>Kemal Özcan</i>	301
Uluslararası İlişkiler Bağlamında Kırım ve Kırım Tatarları <i>Sezai Özçelik</i>	341
Kırım Şer'iyye Sicilleri ve Yer İsimleri Bakımından Önemi <i>Kemal Gurulkan</i>	367
Kırım Hanlığı Tarihine Müteallik Mühim Bir Kaynak: Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar <i>Yavuz Söylemez</i>	381
Kırım Hanlığı Tarihi Kaynakları <i>Fırat Yaşa</i>	401
Dizin	419

ÖNSÖZ

Türklerin tarih sahnesine Asya kıtasında çıktığı, daha ilkokulda öğrendiğimiz temel bilgiler arasındadır. Bu sebeple Türkler Asya'ya hala derin hissi bağlarla ilgi duyarlar. Ancak, bugün Türk nüfusunun ne kadarının bu coğrafyada yaşadığı, Türklerin tarihi kültür mirasının bu coğrafyada ne oranda sürdürülebildiği suallerinin ne yazık ki sevindirici cevapları yoktur. İlk büyük hakanlıkların kurulduğu ata yurdumuzdaki hâkimiyet büyük oranda elden çıkmıştır.

Türkler ilk yurtlarından batıya doğru sürekli bir hareket içinde oldular. Bu genişlemenin iki temel güzergâhı oldu. Biri Türkistan'ın batısından, İran üzerinden Anadolu, Balkanlar ve Avrupa; diğeri ise İtil Nehri'nin batısından Kuzey Karadeniz üzerinden Balkanlar ve Avrupa. Birinci güzergâhın yolcuları, bugünkü Anadolu'yu vatan edinen ve Türklerin Oğuz koluna mensup Türkler idi. İkinci güzergâhın yolcuları ise Kuzey Türklüğünü meydana getiren ve tarih içinde Kuman-Kıpçak ana gövdesi içinde kendisini ifade eden Türk boyları idi.

Avrupa Hunları, Avar, Sabar, Bulgar, Peçenek, Uz gibi ilk Türkler Hazar Hakanlığı'nın büyük çatısı altında birleştiler. Oğuzların Anadolu'yu vatan yapma mücadelesi devam ederken İtil'in doğusundan batısına doğru Türklerin göç hareketleri de en yüksek seviyeye ulaşmıştı. Hazarlar, kuzeyden ve batıdan Rus, doğudan ise Türklerin meydana getirdiği baskıları göğüsleyemeyerek yıkıldılar. Hazar Hakanlığı Doğu Avrupa'da universal bir hâkimiyeti ilk kez kuran ve bütün tarihçilerin kabul ettiği üzere yüksek kültür ve medeniyeti temsil eden bir imparatorluktu. Hazar mirası on üçüncü asra kadar Kiev Rusları ile Kuman-Kıpçaklar arasında paylaşıldı. Bu tarihlerde Cengiz İmparatorluğu'nun kuzey batı kolunu temsil eden

Altınordu'nun doğuşuna şahit oluyoruz. Altınordu'nun kurucusu olan Batu Han, Kiev Ruslarını ve Kumanları mağlup ederek eski Hazar coğrafyasını hâkimiyeti altına aldı. Baykal'ın batısından Macaristan'a kadar uzanan büyük coğrafyada yaşayan Türk, Rus ve yerli bütün halklar Altınordu hâkimiyetine girdi.

Altınordu on beşinci asırda parçalandı ve mirası küçük hanlıklar arasında bölüştü. Kazan, Kırım, Astarhan, Nogay, Sibir gibi Türk-Tatar hanlıkları yanında bir de Moskova Hanlığı ortaya çıktı. Rus tarihçilerinin Moskova Knezliği olarak isimlendirdiği bu siyasi yapı, Altınordu mirasını sahiplenme hususunda avantaj kazanmak için ilk safhada adını Moskova Hanlığı olarak belirliyor, hanlık makamına Cengiz neslinden hanları atıyor, Moskova knezlerini ise emirlik mevkiinde tutuyordu. Moskova Knezliği uzun süre Altınordu'nun devamı olduğu tezini canlı tutmuştur.

Altınordu'nun tamamen yıkılmasından sonra Moskova Knezliği, Kazan ve Astarhan Hanlıklarını kolayca mağlup ederek ortadan kaldırdı. Nogaylar zaten siyasi bir birlik içinde olmamaları nedeniyle Moskova politikalarının esiri haline geldiler. Sibir Hanlığı ise Moskova destekli Kazak güçleri tarafından ortadan kaldırıldı. Doğu Avrupa'da Altınordu Devleti'nin mirasına sahip çıkma iddiasında bulunan tek siyasi yapı Kırım Hanlığı oldu.

Kırım Hanlığı, özellikle on altıncı asırda gelişmesinin doruğuna çıktı ve Moskova'nın en önemli rakibi haline geldi. Kırım hanları bu yüzyılda Moskova'yı defalarca ele geçirmişler, her seferinde büyük darbe vurup büyük ganimetlerle geriye dönmüşlerdir. Bu asırdan on yedinci asrın sonlarına kadar Doğu Avrupa'da en büyük güç şüphesiz Lehistan Krallığı idi. Osmanlıların Lehistan'ı dengelemek için Moskova ile ittifak yapmak zorunda kalmaları Moskova'nın gelişmesi için uygun bir zemin teşkil ediyordu.

Kırım Hanlığı, on sekizinci asrın son çeyreğine kadar kaderini Osmanlı ile birleştirmiş, Moskova'nın Karadeniz'e inmesinin en önemli engelini meydana getirmiş bir siyasi yapı idi. Osmanlılar Doğu Avrupa politikalarını bu hanlık üzerinden yürütmüşlerdir. Doğu Avrupa'nın en güçlü ordusunu meydana getiren Kırım Akıncı ordusu, Balkanlar, Avrupa, Kafkasya ve İran istikametlerinde gerçekleştirilen Osmanlı askeri harekâtlarının belkemiğini oluşturmuşlardır. Bu hanlık yıkıldıktan sonra Osmanlılar özellikle Kuzey'de büyük bir savunma boşluğu içine girmişlerdir.

***

Cumhuriyet döneminde Anadolu dışında yaşayan Türklere gereken ilgi ne yazık ki gösterilmemiş ve Kırım Hanlığı'nın tarihi yirminci yüzyıl boyunca batılı tarihçilerin hâkim oldukları bir çalışma sahası olarak kalmıştır. 1994'lerde *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe* isimli doktora çalışmama başladığımda bu sahaya ilgi duyan veya doğrudan çalışan akademisyen bir veya ikiyi geçmiyordu. İki binli yıllardan itibaren Türk tarihçiliği Anadolu coğrafyasının dışına ilgi duymaya başladı. Balkanlar, Kuzey Karadeniz, Kafkasya, Kuzey Afrika, Suriye, Irak, Arabistan, hatta Hindistan coğrafyalarında kurulmuş devletlere ilgi duyan tarihçiler kuşağı ortaya çıktı. Kırım Hanlığı tarihi de bu güzel gelişmeden müsbet şekilde faydalandı. Günümüzde Türk tarihçileri, akademisyenleri Kırım tarihine ve kültürüne büyük bir ilgi duymaktadırlar. Her sahada Kırım tarihi çalışan akademisyen bulunabildiği gibi, yüksek lisans ve doktora çalışmaları da artarak devam etmektedir. Kırım Kadı Sicilleri'nin bulunması bu sahaya duyulan ilgiyi besleyen önemli faktörler arasındadır.

***

Elinizde bulunan bu eser, her biri sahasında mütehasıs ve yalnızca Kırım tarihiyle uğraşan akademisyenler tarafından kaleme alınan on beş makaleden meydana gelmektedir.

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi: Kırım Hanlığı adıyla kaleme alınan ilk makale, Yücel Öztürk'e ait olup iki ana kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda Kırım Hanlığı'nın siyasi tarihi ele alınmış, ikinci kısımda ise hanlığın kültürel ve hukuki yapısı tahlil edilmiştir.

Macaristanlı meslektaşlarımızdan Maria İvanics'in makalesi, Kırım Hanlığı'nın kurucu kabilelerinden olan Şirin kabilesi ile ilgilidir. Söz konusu kabile hakkında yeni fikirler ileri süren İvanics'in makalesi Almanca'dan Türkçeye çevrilmiştir. Yurt dışı çalışmalarını sürdürdüğü meşgul bir zamanda bu çevirinin yapılmasında hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan Mustafa Işık'a çok teşekkür ediyoruz.

Bir kabile federasyonu halinde kurulan Kırım Hanlığı'nı teşkil eden diğer önemli güç Mangıtlar idi. Alper Başer, makalesinde Mangıtların hanlık içine dâhil olması ve rollerini incelemektedir. Başer'in makalesi de oldukça nitelikli olup yeni bilgiler ihtiva etmektedir.

Genç ama donanımlı akademisyenlerimizden Serkan Acar, Kırım Hanlığı'nın klasik döneminin en ilginç siması olan Mehmet Giray Han'ın

öldürülmesini tahlil etmektedir. Acar, mevcut kanaatin aksine, Mehmet Giray'ın öldürülmesinde Osmanlı ile işbirliği halinde olan kabile güçlerinin rolünü öne almaktadır. Bu makale, Osmanlı-Kırım siyasi ihtilaflarının kavranmasına mühim bir katkı sağlamaktadır.

Kırım uzmanı olan ve doktorasını bu sahada yapan Ahmet Türk, Kırım Hanlığı'nın dini yapısını ele almaktadır. Altınordu'dan itibaren İslamiyet'in yayılmasını değerlendiren Türk, Kırım Hanlığı'nın İslamî esaslara göre nasıl bir kültürel gelişme gösterdiğini değerlendirmektedir.

Doktorasını Kırım üzerine yapan araştırmacılarımızdan biri de Nuri Kavak'tır. Kırım Kadı sicilleri üzerinde mütehasıs olan Kavak, mevcut makalesinde Kırım Hanlığı'nı meydana getiren nüfusun, maddi kültürü, sosyal ve ekonomik hayatı üzerinde durmuştur.

Araştırmalarını Kırım Kadı Sicilleri üzerine odaklayan Fehmi Yılmaz ise bu ana kaynaklar üzerindeki ilgisini özellikle sosyal ve iktisadi sahaya kaydırmıştır. Bahçesaray hakkında kaleme aldığı araştırmasında Kırım'ın başkentinde uzun bir tarihi seyirde ortaya çıkmış olan esnaflık teşkilatı ve bu teşkilatın mahsulü olan mali - iktisadi hayatı tahlil etmektedir. Tablo ve grafiklerle desteklenen yazı Kırım'ın iktisadî yapısını ele alan mühim makaleler arasındadır.

Nicole Kançal tarafından kaleme alınan makale ise Kırım Hanlığı'nın hâkimiyet sahasında ortaya çıkan mimarî ve sanat eserlerine ayrılmıştır. Bu sahada günümüzde tek mütehasıs olan Kançal'ın yazısı da nitelikli karakterde ve bizzat kendi gözlemlerinin mahsulüdür.

Ukraynalı akademisyen Anastasiya Baukova, Kırım arkeolojisi üzerindeki tecrübelerine dayanarak Kerç Yarımadası'nda yapılan arkeolojik çalışmalarını değerlendirmiştir. Arkeoloji, Türk tarihçiliğinin en zayıf olduğu sahalardan biridir. Bu bakımdan, Baukova'nın çalışması, Kırım arkeolojisine ilgi duyanlar için çok önemli bir rehber niteliğindedir.

Mevcut yayının vücut bulmasında koordinatör vazifesi yürüten Çamlıca İlim, Kültür ve Tarih Araştırmaları Merkezi uzmanlarından ve aynı zamanda Çamlıca Basım Yayın editörlerinden Osman Doğan, araştırmacı vasfı ile yayınıma katkıda bulunmuştur. Osman Doğan, Türk medeniyetinin gerçek manada yegâne seyyahı olan Evliya Çelebi'nin Kırım hakkında verdiği çok kıymetli malumatlardan bir seçme yapmıştır.

Çalışmalarını bütünüyle Kırım tarih ve mirasına vakfetmiş olan akademisyenlerimizden Kemal Özcan, Kırım halkının yirminci yüzyılda maruz kaldığı soykırım seviyesindeki zulüm, kırım ve tehcir hadiselerini ele almıştır. Özcan, ana kaynakların tamamını yetkin bir uzman sıfatıyla değerlendirmiş ve Kırım dramını yayınıımız içinde son derece detaylı bir şekilde değerlendirmiştir.

Siyasal bilimci akademisyenlerimizden Sezai Özçelik, Kırım meselesini uluslararası konjonktürde değerlendirmiştir. Günümüzdeki en mühim problemlerden biri olan Kırım Meselesi'ni büyük devletlerin politikaları içinde ele alan bu çalışma büyük bir ihtiyaca cevap vermektedir.

Arşiv uzmanı araştırmacılarımızdan Kemal Gurulkan, Kırım Kadı Sicillerini değerlendirdiği yazısında sicillerin muhtevasını ele almakta, bu kaynakların bilgi değerini örneklerle analiz etmektedir.

Genç araştırmacılarımızdan Yavuz Söylemez, yüksek lisans çalışma sahasının konusu olan *es-seb'ü's-seyyâr fi ahbâr-ı mülûki't-tatar* isimli eseri ele almıştır. Seyyid Mehmed Rıza'ya ait olan ve Kırım tarihiyle ilgili en önemli kaynak olan bu eserin şimdiye kadar en detaylı değerlendirilmesi bu makale ile gerçekleşmiştir. Uzun bir çalışmanın ve birikimin mahsülü olan bilgilerden meydana gelen bu makalesinden dolayı Söylemez'i kutluyor, çalışmalarını daha ileriye götürmesini temenni ediyoruz.

Fırat Yaşa, bizim rehberliğimizde Bahçesaray konulu bir tezi hazırlamakta olan doktora öğrencisidir. Bu sahada yapmış olduğu bibliyografik çalışma, Kırım tarihine ilgi duyan araştırmacılara yardımcı olacak niteliktedir. Yaşa'nın gelecekteki çalışmalarını merak ve ümitle beklediğimizi şimdiden belirtiyoruz.

Prof. Dr. Yücel Öztürk